

Dođru bilgi doğru kaynaktan alınır...

**MODERNLEŞME DÖNEMİNDE
OSMANLI'DA İLKÖĞRETİM
(1869-1914)**

Dr. Arzu M. NURDOĞAN

ÇAMLICA

İstanbul 2016

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	5
ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN SONRA İLKÖĞRETİM

1.1. Tanzimat'tan Sonra İlköğretimdeki Gelişmelere	
Genel Bir Bakış (1839-1869)	17
1.1.2. İlköğretimde İlk Yenileşme Hareketleri.....	23
1.1.3. Rüşdiyelerin Kurulması	33
1.1.4. 1856 İslahat Fermanından Sonra Kurumsal Gelişmeler (1857–1869).....	38
1.1.5. İlköğretimde Yeni Anlayış ve Politikalar	47
1.2. Vilayetlerde İlköğretim Okullarının Açılması ve Yaygınlık Kazanması (1849–1869)	55
1.2.1. Sıbyan Mektepleri	55
1.2.2. Rüşdiyeler	59
1.2.3. Taşra Eğitimindeki İdari Yapılanma	66

İKİNCİ BÖLÜM

İLKÖĞRETİMDE BÜROKRATİK KURUMSALLAŞMANIN GELİŞİMİ

2.1. İlköğretimde Merkezi Bürokrasinin Gelişimi (1869-1914).....	69
2.1.1. 1869 Maarif Nizamnamesi ve Yasal Gelişmeler.....	69

2.1.2. Maarif-i Umumiye Nezareti, Mekâtib-i İbtidaiye ve Mekâtib-i Rüşdiye İdareleri	77
2.2. Taşra Eğitim İdaresindeki Bürokratikleşme	80
2.2.1. Vilayetlerde Eğitim Meclislerinin Kurulması (1869-1881)	80
2.2.2. Eğitim Komisyonlarının Kurulması ve Yaygınlaşması (1882-1914).....	87
2.2.3. Taşra Eğitim Teşkilatında Bürokratik Yapı	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR İLKÖĞRETİM KURUMLARI

3.1. İbtidailer	103
3.1.1. Tarihi Gelişimi, Teşkilat ve İdari Yapısı.....	103
3.1.2. Öğretim Kadrosu.....	132
3.1.3. Öğrenciler.....	145
3.1.4. Eğitim ve Öğretim.....	150
3.1.5. Bina ve Ders Araç-Gereçleri.....	160
3.2. Rüşdiyeler.....	169
3.2.1 Tarihi Gelişimi, Teşkilat ve İdari Yapısı.....	169
3.2.2. Öğretim Kadrosu.....	195
3.2.3. Öğrenciler.....	223
3.2.4. Eğitim ve Öğretim.....	231
3.2.5. Bina ve Ders Araç-Gereçleri.....	253

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM POLİTİKASININ MALİ KAYNAKLARI

4.1. 1869 – 1914 Yılları Arasında Genel Olarak Ekonomik Durum.....	277
4.2. Maarife Ayrılan Vergi Gelirleri ve Toplanması (1877-1922)	295
4.3. Taşradaki Mali Kaynaklar	321
4.4. Devlet Bütçesi Tarafından Desteklenen Okullar	338

4.5. Maarif İdareleriyle Okullar Arasındaki Ekonomik Meseleler	354
4.6. Maaşlar	358

BEŞİNCİ BÖLÜM

İLKÖĞRETİM ANLAYIŞININ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

5. 1. İlköğretim Politikasındaki Gelişmeler (1869-1914).....	365
5.1.1. Usul-i Cedid Hareketi ve Okullardaki Uygulanışı	365
5.2. İlköğretimde Geleneksel ve Modern Anlayışların Çatışması.....	379
5.3. Ders Kitapları ve Siyasi Akımların Tesiri	386

ALTINCI BÖLÜM

KOZMOPOLİT NÜFUS YAPISININ VE

YABANCILARIN İLKÖĞRETİM ÜZERİNDEKİ TESİRİ

6.1. Entegrasyon Problemleri ve Yabancı Okulların Taşra İlköğretiminin Gelişmesine Tesiri	399
6.2. Türk Olmayan Sünni Gruplar.....	414
6.2.1. Arnavutlar-Tosklar.....	414
6.2.2. Pomaklar ve Müslüman Ulahlar.....	421
6.2.3. Sünni Araplar	423
6.3. Sünni Olmayan Topluluklar	425
6.3.1. Şiiler	426
6.3.2. Aleviler	431
6.3.3. Zeydiler	441
6.4. Diğer Gruplar	442
6.4.1 Gizli Hristiyanlar.....	442
6.4.2. Yezidiler.....	446
6.5. Aşiretler	448
6.5.1. Arnavutlar-Gegalar	450
6.5.2. Bedevi Arap Aşiretleri	451

6.5.3. Kafkas Göçmenler.....	454
6.5.4. Kürtler	456
6.6. İlkretim Okullarındaki Yabancı đrenciler.....	461
Sonuç ve Deđerlendirme	464
BİBLİYOGRAFYA	473
DİZİN	491

ÖNSÖZ

Modernleşme döneminde Osmanlı'da ilköğretim (1869-1914) başlıklı araştırma, eğitim sahasındaki en geniş çerçeveli teşebbüslerden biri olarak, Osmanlı eğitimini uzun yıllar yönlendiren bir sistemin meydana getirildiği Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren dönemi ihtiva etmektedir. Çalışmada ele alınan dönemin Birinci Dünya Savaşı'na kadar genişletilmesinin temel gerekçesi, Cumhuriyet döneminde eğitim sisteminin modernleştirilmesine yönelik ilk adım olan 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar yürürlükte kalan -hatta ilköğretimin finansmanı gibi kimi maddeleri bu kanunla da değiştirilmemiştir- 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati'nin önemini ortaya koymaktır.

Kitabın birinci bölümünde Tanzimat'tan sonra ilköğretimdeki gelişmelere ana hatlarıyla temas edilmiş, ikinci bölümle birlikte ilköğretimin bürokratik teşkilatlanmasındaki değişiklikler ve bu sahada I. Dünya Savaşı'na dek sürediren arayışlar ele alınmıştır. İlköğretim kurumlarındaki değişimin ve dönüşümün değerlendirildiği üçüncü bölümde; ibtidai ve rüşdiye okulları; tarihi gelişim, teşkilat ve idari yapı, öğretim kadrosu, öğrenciler, eğitim-öğretim, bina, ders araç ve gereçleri başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın dört, beş, altı ve yedinci bölümlerinde; Birinci Dünya Savaşı'na kadar ilköğretim sistemindeki yenileşme dinamiğini kavrayabilmeye yönelik olmak üzere eğitim sahasındaki reformlar, memleketteki ekonomik ve toplumsal değişimle irtibatlandırılmak suretiyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, dördüncü bölümde ilköğretimde izlenen ekonomik politikalara, beşinci bölümde ise ilköğretim anlayışındaki değişime ve dönüşüme yer verilmiştir. İlköğretim-toplum ilişkisine nasıl bir model/modeller içinde yaklaşıldığını irdelemek maksadıyla, kozmopolit yapının ilköğretim üzerine tesirinin konu edildiği altıncı bölüm kaleme alınmıştır. Bu bölümle ilgili olmak üzere, Osmanlı merkezileştirme siyaseti çerçevesinde merkezle aynı yahut benzer değerleri paylaşmayan muhalif unsurları tavsif için kullanılan ifadelerin, resmi evrakta yer aldığı şekliyle aktarıldığı hususunu hatırlamakta fayda vardır. Eğitim sistemi-

ne devlet merkezli bakış açısından uzaklaşarak, bilhassa otobiyografilerdeki farklı yaklaşımların da değerlendirilmeye çalışıldığı yedinci ve son bölümle, bu sistem hakkında daha gerçekçi ve teferruatlı bir görünümün sunulması hedeflenmiştir. Ne var ki doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, kitap haline getirilme sürecinde okunabilirlik ölçütlerine uygun olmak üzere yeniden düzenlenmiş ve bütünlüğüne halel getirmemeye çalışılarak kimi tespitlere yer verilmemiştir.

Doktora tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışmanın tamamlanmasına yön veren, birçok hatanın önlenmesinde büyük payı olan, sabır ve hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Cemil Öztürk'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın metodolojisine dair önemli tavsiyelerde bulunan tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Vahdettin Engin ve Prof. Dr. Sema Uğurcan ile Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a şükranlarımı sunarım. Tez metninin redaksiyonunda ve bazı eksikliklerin tamamlanmasında büyük payı olan Dr. Yüksel Çelik'e müteşekkirim. Özellikle ders içeriklerinin günümüzdeki karşılıklarının bulunması hususundaki yardımları için Yrd. Doç. Dr. Latif Beyreli ile Dr. Bihter Gürışık'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın kitaba dönüşerek yayınlanmasında emeği geçen Çamlıca Basım Yayın editörlerinden Osman Doğan ve Soner Demirsoy'a da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Arzu M. NURDOĞAN

İstanbul 2016